

TÜRK SİNEMASINDAN MALİ SOSYOLOJİYE YANSIMALAR

Güner TUNCER*

Özet

Mali sosyoloji, mali olayların toplum üzerindeki etkilerinin neler olduğu sorusuna cevap bulmak üzere geliştirilmiş disiplinler arası bir sahadır. Bu sayede mali olayların ekonomik analizinin yanı sıra sosyolojik incelemesinin de yapılması mümkün hale gelmiştir. Bu çalışmanın amacı sinemadan mali sosyolojiye yansımaları tespit edip mali sosyolojik bir inceleme gerçekleştirmektir. Türk sineması arşivi incelemesinde mali sosyolojiye konu olan Salkım Hanımın Taneleri ve Katma Değer Şaban filmleri tespit edilmiştir. Bu filmlerde Varlık Vergisi ve Katma Değer Vergisi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mali sosyoloji, Sinema, Varlık Vergisi, Katma Değer Vergisi.

JEL Sınıflaması: Z13, H2, K34.

REFLECTIONS FROM TURKISH CINEMA TO FISCAL SOCIOLOGY

Abstract

Fiscal sociology is an interdisciplinary field developed to answer what are the effects of fiscal events over society. Thus, economic analysis of fiscal events along with sociologic disquisition has become possible. The aim of this paper is to realize fiscal sociologic disquisition by determining reflections from Turkish Cinema to fiscal sociology. The films of Salkım Hanımın Taneleri and Katma Değer Şaban, which are subject to fiscal sociology, have been determined by the exploration of Turkish cinema archive. Wealth Tax and Value Added Tax have been handled in these films.

Keywords: Fiscal sociology, Cinema, Wealth Tax, Value Added Tax.

JEL Classification: Z13, H2, K34.

* Yrd. Doç.Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, guner.tuncer@dpu.edu.tr

1. Giriş

Mali olayların ortaya çıkardığı sebep sonuç ilişkilerinin sadece ekonomik yönden incelenmesi, bu olayların toplum üzerinde ne türden etkiler oluşturduğunun göz ardı edilmesine neden olabilir. Mali olaylarla sosyoloji arasında ilişki kurmak ve mali olayların sosyolojik yönünün incelenebilmesi için araştırmacılar tarafından mali sosyoloji alanı geliştirilmiştir.

Sosyoloji, toplumun, toplumsal etkileşimin, bireyle toplum arasındaki ilişkinin, toplumsal kurumların yapılarının ve birbirleriyle ilişkilerinin bilimsel olarak incelenmesidir. Bu bağlamda sosyolojik bakış açısı, toplumsal koşulların bireylerin yaşamlarını nasıl etkilediğini ve belirlediğini görmeyi sağlar. Başka bir deyişle, bireysel sorunların ardındaki toplumsal nedenleri, yani özel olanın içinde genel olanı görmemize yardımcı olur¹. Mali sosyoloji ise mali olayları ve içinde yer aldığı karşılıklı sosyal ilişkiler mekanizmasını ve mahalli bağlardan koparılmaksızın bir bütün olarak inceler ve bu inceleme soyut olarak mali olaya değil, fakat somut bir sosyal münasebetler ağı içinde yer alan mali olaya yönelir². Mali sosyoloji hızlı bir şekilde gelişen ve gelişmeye devam eden bir bilim dalıdır. 1970’li yıllarda dar bir kapsamda kamu harcamalarının refah üzerindeki siyaset sosyolojisi incelenirken artık günümüzde disiplinler arası çalışma sahası konumuna gelmiş ve vergileme, en önemli konulardan biri haline gelmiştir³.

Gerek sosyoloji gerek mali sosyoloji disiplinlerinin özünde toplum ve toplumsal ilişkiler yer almaktadır. Sosyolojik bakış açısı toplumsal koşulların insanların yaşamını nasıl etkilediğini ortaya koymakta iken mali sosyoloji, mali olayların insanların yaşamlarını nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Yedinci sanat olarak adlandırılan sinema da toplumsal ilişkilerle iç içe olup insanların yaşamını etkileyebilmekte ve/veya insanların yaşamında değişikliğe neden olan gerçekliği ortaya koyabilmektedir. Fakat sinema aynı zamanda sanal bir gerçeklik sunabilmektedir. Bu durum gerçeği doğru bir şekilde anlayabilmede problemler oluşturabilmektedir. Bu değerlendirmeler ışığında bu çalışmada mali sosyolojinin en önemli konularından biri haline gelen vergileme açısından Türk sinema arşivi incelenmiş ve Salkım Hanımın Taneleri ve Katma Değer Şaban filmleri tespit edilmiştir. Bu filmlerde Varlık Vergisi ve Katma Değer Vergisi konuları ele alınmıştır. Filmlerin içerikleri incelenerek mali sosyolojiye konu olanlar belirlenmiştir. Sinemanın, sanal gerçeklik ile oluşturacağı problemlerin ortadan kaldırılabilmesi için filmlere konu olan vergilerin mali sosyolojik değerlendirmesi yapılmıştır. Böylece Türk sinemasından mali sosyolojiye olan yansılardan hareketle mali sosyolojik bir inceleme gerçekleştirilmiştir.

¹ Şavran, Temmuz Gönc, “Toplum, Bilim ve Yöntem”, **Sosyolojiye Giriş** içinde, düzenleyen Nadir Suğur, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web Ofset, 2012, s. 3-5.

² Kurtkan, Amiran, **Metodolojik Bir Deneme Olarak Mali Sosyoloji**, İstanbul Üniversitesi Yayınları Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1968, s. 8-9.

³ Martin, Isaac William – Mehrotra, Ajay K. – Prasad, Monica, “The Thunder of History: The Origins and Development of the New Fiscal Sociology”, **The New Fiscal Sociology Taxation In Comparative and Historical Perspective** içinde, yazar Isaac William Martin, Ajay K. Mehrotra ve Monica Prasad, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 12-26.

2. Mali Sosyoloji Kavramı, Önemi ve Tarihçesi

Kamu maliyesi bilim dalını temel olarak mali olayların sebep sonuç ilişkisini araştıran bir bilim dalı olarak tanımlanabilir. Sosyal bir olay olan mali olayın kamu maliyesi biliminde bütüncül bir yaklaşımla değil sadece iktisadi bakımdan analiz edilmesi, diğer sosyal olay, yapı ve kurumlardan nasıl etkilendiğinin ve onları nasıl etkilediğinin bilinmesi konusunda ciddi eksikliklere neden olabilmektedir. Bu eksiklikleri gidermenin başlıca yolu mali olayları aynı zamanda sosyolojik bir yaklaşım içinde ele almak ve incelemektir⁴.

Mali sosyolojinin tarihsel gelişimi incelendiğinde 14.yüzyılda İbn-i Haldun ile başladığı ve 20.yüzyılda yeniden ele alınarak önem kazandığı şeklinde değerlendirilebilir⁵. Bu dönemden 20.yüzyıla kadar önem gösterilmeyen mali sosyoloji, Franz Oppenheimer, Werner Sombart, Gustav von Schmoller⁶, Rudolf Goldscheid, Joseph A. Schumpeter, Schumpeter Goldscheid, Vilfredo Pareto, Gino Borgatta, Guido Sensini, Benvenuto Griziotti, Firtz Karl Mann, James O'Connor, Richard Musgrave, Richard E. Wagner, John L. Campbell⁷, Michael McLure ve Jürgen G. Backhaus'un akademik çalışmaları ile bir bilim dalı olarak gelişimini sürdürmüştür. Türk bilim insanları olarak Kurtkan (1968)⁸, Andic ve Andic (1985)⁹, Pur (2003)¹⁰, Bülbül ve Orkunoğlu (2009)¹¹, Sert (2011)¹² ve Çelebi (2012)¹³ yapmış oldukları çalışmalar ile mali sosyolojiye katkıda bulunmuşlardır.

Mali sosyoloji, vergilerin ve kamu harcamalarının nasıl belirlendiğini ve toplumu nasıl etkilediğini araştırmaktadır. Birçok kamu maliyesi bilim insanı kamu finansmanı kararlarının piyasa başarısızlığına karşı politikacılar tarafından yapıldığını

⁴ Çelebi, A. Kemal, "Mali Olaylara Sosyolojik Yaklaşımın Önemi", **Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler** içinde, yazar A.Kemal Çelebi, 1-14, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2012/418, Ankara, 2012, s. 1.

⁵ Andic, Fuat M. – Andic, Suphan, "An Exploration into Fiscal Sociology: Ibn Haldun, Schumpeter, and Public Choice", **FinanzArchiv / Public Finance Analysis**, 43, no. 3, 1985, s.466.

⁶ Backhaus, Jürgen G., "Joseph A. Schumpeter's Contributions in the Area of Fiscal Sociology: A First Approximation", **J Evol Econ**, No: 14, 2004, s.143-147.

⁷ McLure, Michael, **Fiscal Sociology**, Discussion Paper 03.16: The University of Western Australia, 2003, s.2-8.

⁸ Kurtkan, **a.g.k.**

⁹ Andic ve Andic, **a.g.m.**, s.454-469.

¹⁰ Pur, Hüseyin Perviz, "Türkiye'nin Mali Sosyolojisi", **Dünya Gazetesi**, 12 Eylül 2003, 2003.

¹¹ Bülbül, Duran – Orkunoğlu, Işıl Fulya, "Türkiye'de Otomotiv Piyasasındaki Özel Tüketim Vergisi İndirimlerinin Maliye Sosyolojisi Açısından Analizi" **Sosyoekonomi**, 2, no. 10, 2009, s.95-108.

¹² Sert, Mesut, "Maliye'ye Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Mali Sosyoloji: Öncüler", **Ekonomik Yaklaşım**, no. 81, 2011, s.1-16.

¹³ Çelebi, **a.g.m.**

iddia etmektedirler. Bu bilim insanları ayrıca maliye politikasının gelir akımlarını, gelir dağılımını, ekonomik performansı vb. nasıl etkilediği üzerine özellikle ilgilenmektedirler. Mali sosyoloji bu fikirlerle ilgilenmekle beraber aynı zamanda ekonomik sebeplerin ve sonuçların nasıl ilişkilendirildiği ile de ilgilenmektedir¹⁴. Mali sosyoloji diğer yaklaşımlardan farklı olarak, vergilerin ve kamu finansmanlarının çalışma sahasıdır. Çünkü mali sosyoloji, politik, ekonomik, kültürel, kurumsal ve tarihsel faktörlerin çok kapsamlı bir şekilde vergileri ve kamu finansmanını nasıl etkilediğini ve bu faktörlerden nasıl etkilendiğini araştırmaktadır¹⁵. Mali sosyoloji tam olarak devlet faaliyetlerinin olumsuz etkilerini azaltmada araştırma ve bilgi edinmede geniş olanaklar sunabilmekte ve böylece ülke refahının artırılmasına yardımcı olabilmektedir¹⁶. Kurtkan (1968)¹⁷'a göre mali sosyolojide ilgi alanının odak noktası mali olaylardır ve olayların içinde yer aldığı karşılıklı sosyal ilişkiler mekanizması, tarihi ve mahalli bağlardan koparılmaksızın bir bütün olarak incelenir. Mali sosyolojisi, maliye ilminin nispeten soyut olma karakterinden doğan eksikliğini tamamlar. Böylece mali görüş istikametinden toplumu karşılıklı sosyal ilişkiler mekanizması halinde ve seyyal bir bütün olarak ele alır. Martin vd. (2009)¹⁸, ne göre yeni yaklaşımlarla gelişimini sürdüren mali sosyolojide vergileme en önemli konulardan biri haline gelmiştir. Mali sosyolojide yeni akım Schumpeter tarafından geliştirilen sorulara ışık tutma yönündedir. Bu sorular, vergi sisteminin sosyal kaynakları, mükelleflerin rızasını belirleyen faktörler ve vergilemenin sosyal ve kültürel sonuçları nelerdir sorularından oluşmaktadır.

3. Sinema ve Mali Sosyoloji Arasında İlişki Kurulması

Sinema, insanla yaşadığı dünya arasında etkileşim kapasitesini artıran bir sanat dalıdır. Diyalektik açıdan sinema hayattır ve hayatta sinemadır, ikisi de birbirinin hakikatini anlatır. Sinema yalnızca toplumsalı yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda izleyicilere manevi bir karşılık vermeye sevk ederek toplumsalın sanala açılmasını sağlar¹⁹. Toplumsalla ilişkisi bağlamında sinema sanal ve gelecek bir topluma işaret eder. Bu toplum mevcut değildir ama fiili toplumla el ele gider²⁰. Sinema bir gerçekliğin yansımalarından çok daha fazlasıdır. Bu dünyada var olmanın, toplumsalı değişime açmanın, dönüşümlerin koşullarını ve hızını değiştirmenin alternatif yollarını sunar. Sinema yalnızca toplum üzerine bir fikir sunmaz, resmettiği toplumun ayrılmaz bir

¹⁴ Campbell, John L., "Fiscal Sociology", **International Encyclopedia of Economic Sociology**, New York, Routledge, 2006, s. 286-289.

¹⁵ Campbell, John L., "The State and Fiscal Sociology", **Annu.Rev.Sociol.**, No:19, 1993, s. 164.

¹⁶ Backhaus, Jürgen G., "Fiscal Sociology: What For?", **Handbook of Public Finance** içinde, düzenleyen Jürgen G. Backhaus - Richard E. Wagner, Maastricht, Netherlands: Norwell: Kluwer Academic Publishers, 2004, s. 521-541.

¹⁷ Kurtkan, **a.g.k.**

¹⁸ Martin vd., **a.g.m.**, s. 1-27.

¹⁹ Diken, Bülent – Laustsen, Carsten B., **Filmlerle Sosyoloji**, 2. Baskı, Metis Yayınları Çev: Sona Ertekin, İstanbul, 2011.

²⁰ Morin, Edgar, **The Cinema or the Imaginary Man**, Minnesota Press, Minneapolis, 2005.

parçası haline gelir. Bu bakımdan sinema çoğu zaman, değişen toplumsal biçimlerle yapılan bir deney niteliği taşır²¹.

Sinema üzerine yapılan araştırmaların başlıca amaçlarından biri de okuyucuya izletmek, izleyiciye okutmaktır. Sinema, çağımızın en etkin işit-görsel anlam üretim sistemlerinden biridir. Bu sistem sunduğu düşsel evren ile insanların tutum, davranış ve düşüncelerini değiştirebilmekte, yani toplumun kendisini etkilediği kadar o da toplumu etkileyebilmektedir²². Sosyolojinin görevi sanat eserinin toplumsal koşullarını aydınlatmak, onu sanat alanında sıkça rastlanan yanlış tanıma ve sahte alışkanlıklardan kurtarmaktır²³. Sosyoloji toplumsal yaşamı katmanlaştırma ve şeyleştirme eğilimindedir. Düzenliliklere, tekrarlanan pratiklere, sistemlere, yapılara ve tiplere odaklanır²⁴. Sosyolojik eleştiri yapabilmek için; gerçek, temsil, inşa etmek, alegori, toplum, ritüeller, mit, gelenek, kültürel değerler, küreselleşme, kapitalizm, kötülük, şiddet, kitle, aile, gündelik hayat, yaşam biçimi, değer kavramı, kimlik, toplumsal roller, kültürlenme, cinsiyet, stereotip, önyargı, öteki, ikili zıtlık, sınıf, faşizm, oryantalizm, modernizm, postmodernizm gibi birçok yaklaşıma ihtiyaç duyulmakta ve bunlardan yararlanılmaktadır. Bir filmin sosyolojik incelemesinde kültürel ve ulusal nitelik, toplum yapısına dair sosyal araştırma, ele alınan topluma yönelik kavramlar (adalet, kaçakçılık, sınıfsal sorunlar, çarpık kentleşme vb.), ideoloji ve toplumsal göstergelerin incelenmesi gereklidir²⁵. Mali sosyolojik inceleme alanı ise vergi sisteminin sosyal kaynaklarının, mükelleflerin rızasını belirleyen faktörlerin ve vergilemenin sosyal ve kültürel sonuçlarının tespit edilmesi ile gerçekleştirilmektedir²⁶.

Sinema ile mali sosyoloji arasında bir ilişki kurabilmek ve tam olarak sinemadan mali sosyolojiye olan yansımaları tespit edebilmek için mali sosyolojinin inceleme alanı ile bir filmin sosyolojik inceleme alanı arasında ilişki oluşturmak gerekmektedir. Böylece bir filmde yer alan hangi sahnelerin mali sosyolojiye konu olduğu belirlenebilecektir. Bu kapsamda bir filmin sosyolojik incelemesinde yer alan kültürel ve ulusal nitelik, toplumun yapısına dair sosyal araştırma ve ele alınan topluma yönelik kavramlar mali sosyolojinin inceleme alanından biri olan vergi sisteminin sosyal kaynakları ile bağdaştırılmıştır. Filmlere konu olan vergilerde mükelleflerin rızasını belirleyen faktörler tespit edildikten sonra, ideoloji ve toplumsal göstergelerin incelenmesi, vergilemenin sosyal ve kültürel sonuçları ile bağdaştırılarak bir sinema filminden mali sosyolojiye olan yansımaları belirleyebilecek sahne içerikleri ortaya konabilecektir.

²¹ Diken ve Laustsen, **a.g.k.**, s.22-34,208.

²² Yılmaz, Ertan, **Amerikan Sinemasında Savaş ve Vietnam Filmleri**, 1. Baskı, Leya Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.7-9.

²³ Bourdieu, Pierre, **Leçon sur la leçon, Les Editions de Minuit, Paris**, 1982'den aktaran Diken ve Laustsen (2011).

²⁴ Diken ve Laustsen, **a.g.k.**, s.26.

²⁵ Kabadayı, Lale, **Film Eleştirisi Kurumsal Çerçeve ve Sinemamızdan Örnek Çözümler**, 1. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013, s.54-59.

²⁶ Martin vd., **a.g.m.**, s. 1-27.

4. Mali Sosyolojik Açından Ele Alınacak Türk Sineması Filmleri

Türk sineması arşivi incelemesinde vergileme açısından mali sosyolojiye konu olan 1985 yılı yapımı “Katma Değer Şaban” ve 1999 yılı yapımı “Salkım Hanımın Taneleri” filmleri tespit edilmiştir. Bu filmlerin genel bilgileri şu şekildedir: Film Adı: Katma Değer Şaban, Yapım Yılı: 1985, Konu: Almanya’dan babasına yardım etmek için dönen Şaban’ın ünlü bir şarkıcı olması ve Katma Değer Vergisi ile yaşadığı problemler²⁷. Film Adı: Salkım Hanımın Taneleri, Yapım Yılı: 1999, Konu: Yılmaz Karakoyunlu’nun aynı adlı kitabından uyarlanmış olup, 4305 Sayılı Varlık Vergisi Kanununun gayrimüslimlerin yaşamı üzerine etkisi konu edilmiştir.

Salkım Hanımın Taneleri filminde Varlık Vergisi konu edilmiştir. Bu filme ait mali sosyolojik sahne içerikleri tablo 1’de gösterilmektedir. Varlık Vergisi’nin sosyal kaynakları filmde nasıl ele alındığı (1), (2), (3), (5) ve (10) numaralı sahnelerde tespit edilmiştir. (1) numaralı sahnenin içeriğinde II. Dünya Savaşı’nın getirmiş olduğu stok yapma ve ihtiyat askeri mevzusu konu edinmekte ve bu zor şartlar gereği vatandaşların fedakârlık göstermesi beklentisi ele alınmaktadır. (2) numaralı sahnede Müslüman Türklerin, Gayrimüslimlere olan tepkisi ele alınmaktadır. (3) numaralı sahnede yine Müslüman Türklerin Gayrimüslimlere olan tepkisi ve bakış açısı ele alınmaktadır. (5) numaralı sahnede dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu’nun konuşması yer almakta ve Gayrimüslimler, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak görülmeyip birer misafir gibi addedilmekte ve iktidar tarafından Gayrimüslimlere olan bakış açısı resmedilmektedir. (10) numaralı sahnede ilgili dönemde karaborsanın büyük sıkıntılar oluşturduğu ve karaborsada faaliyet gösterenlerin büyük bir çoğunluğunun Gayrimüslimler olduğu ve bu kişilerin haksız bir şekilde zenginleşmesinin tepki oluşturduğu ele alınmaktadır. Varlık Vergisi’nde mükelleflerin rızasını belirleyen faktörler (6) ve (7) numaralı sahnelerde ele alınmaktadır. Bu sahnelerin içeriğinde verginin itirazsız olduğu ve vergisini ödeyemeyenlerin çalışma kamplarına gönderileceği belirtilmektedir. Varlık Vergisi’nin kültürel ve sosyal sonuçları (8), (9), (11), (12), (13) ve (14) numaralı sahnelerde ele alınmaktadır. Varlık Vergisi uygulamasının en önemli sonuçlarından biri sermaye transferinin yaşanmasıdır. (8) ve (9) numaralı sahnelerde Gayrimüslimlere tahakkuk ettirilen vergilerin ve satışa çıkarılacak olan mallarının listelerinin el altından sızdırıldığı ve bürokratik yakınlıklarını kullanan kişiler tarafından satın alındığı belirtilmektedir. Varlık Vergisi uygulaması keyfi bir şekilde yapılmıştır. Bu durum (11) numaralı sahnede ele alınmıştır. Keyfi uygulama insanları zora sokmuş ve devlete olan güvenlerini sarsmıştır. Vergisini ödemeyenler çalışma kamplarına sürgüne gönderilmiştir. (12) numaralı sahnede belirli bir sayıdaki katile Aşkale çalışma kampına sürgüne gönderilir. (13) numaralı sahnede çalışma kampına sevk edilenlerin buradaki çalışmalarını karşılığında elde edecekleri gelir açıklanmaktadır. Günlük 25 kuruş vergilerine sayılacak olup bu meblağ ile kişilerin vergilerini ödemeleri adeta imkânsız hale gelmektedir. Mükelleflerin bu meblağ ile vergilerini ödeyemeyecekleri ve çalışma kamplarının oluşturulma mantığının dönemin Alman ve İtalyan faşizminden etkilendiği çok açıktır. (14) numaralı sahne verginin keyfi ve etnik kökenli

²⁷ Sunal, Kemal, **TV ve Sinemada Kemal Sunal Güldürüsü**, Om Yayınevi, İstanbul, 2001, s.82.

bir uygulama olduğunu göstermektedir. Üsküp'ten göç eden ve sonradan Müslüman olan bir ailenin, dönme statüsünde kabul edildiği ve Müslümanlıklarının hiçe sayıldığı görülmektedir. Bu kişilere de Gayrimüslimlerin ödeyeceği afaki vergi tahakkuk ettirilmiştir.

Katma Değer Şaban filminde ele alınan konu Katma Değer Vergisi (KDV)'dir. Bu filme ait mali sosyolojik sahne içerikleri tablo 2'de gösterilmektedir. Katma Değer Şaban filminde saptanan sahne içerikleri, verginin sosyal ve kültürel sonuçları üzerine yoğunlaşmıştır. KDV uygulaması çıkarıldığı dönemde özellikle mükellefler üzerinde nasıl uygulanacağını şaşkınlığını ve belirsizliğini oluşturmuştur. (1) numaralı sahnede bu şaşkınlık ele alınmaktadır. (2), (3), (4), (5), (6) ve (7) numaralı sahnelerde KDV'nin ve günün ekonomik koşullarının oluşturduğu sosyolojik ve mali temalar ele alınmaktadır. Vergi kaçakçılığı, orta direk ve hayat pahalılığı ana temalar olarak belirtilebilir.

Mali sosyolojik değerlendirmeye konu olan bu iki film arasındaki temel fark Salkım Hanımın Taneleri filminde konunun dram türünde ele alınması iken Katma Değer Şaban filminde konunun komedi türü ile ele alınmasıdır. Diken ve Laustsen (2011)²⁸'in de ifade ettiği gibi sinema ve hayat birbirlerinin hakikatini anlatmaktadırlar ve sinema hayatın gerçekliğini yansıtır. Sinema bu işlemi yaparken sanal bir gerçeklik oluşturabilir. Kimi zaman yanlış anlaşılmalara, bilgi kirliliği ve eksikliğine neden olabilmektedir. Çalışmadaki temel amaç, sinemadan mali sosyolojiye olan yansımalar belirlenerek mali sosyolojik bir inceleme yapılmasıdır. Böylece sinemanın sanal gerçeklik ile oluşturabileceği problemler ortadan kaldırılabilir. Bu kapsamda çalışmanın bir sonraki kısmında Varlık Vergisi ve Katma Değer Vergisinin sosyal kaynakları, mükelleflerin rızasını belirleyen faktörler ve sosyal ve kültürel sonuçları ele alınarak mali sosyolojik bir değerlendirme yapılmıştır.

²⁸ Diken ve Laustsen, **a.g.k.**

Tablo 1. Salkım Hanımın Taneleri Filminin Mali Sosyolojik Sahne İçerikleri

Sahneler	Filmdeki Gösterim Yeri	Sahne İçeriği
1	00:06:52	Enis Fikri Bey: Mebuslarımız gayrimenkullerinin vergiye bağlanmasına razı gelmeyince kanunda çıkmadı tabii.
		Mithat Bey: Mubala ediyorsunuz Enis Bey başka şeylerde var.
		Enis Fikri Bey: Ne mubalası efendim zaten üç yıldır savaş yüzünden çekmediğimiz sıkıntı kalmadı, kendilerini sıkıntıya sokmamak için yine bize yükleneceler.
		Mithat Bey:Hazine çok zorlanıyor, devlet stok yapmak zorunda, üstelik bir o kadar da ihtiyaç askeri mevzu var, böyle bir zamanda vatandaşların fedakarlık yapması tabii değil midir?
		Halit Bey:Fedakarlığı zaten yapıyoruz Mithat Bey,beni asıl korkutan daha sert tedbirlerin gelmesi ihtimali, gidişatı hiç beğenmiyorum.
2	00:33:45	Durmuş:Baksana oğlum elalemin gevurları güzelim dükkanların üzerine çöreklenmiş, bizde kalkıp onların hammallığını mı yapak, neyimiz eksik lan, aklımız da var paramız da.
3	00:35:11	Durmuş:Bu adamların devranı hep böyle dönmez.
		Nimet:Ne demek istiyorsun?
		Durmuş:Piyasa birkaç gündür çalkalanıyor, gayrimüslimlere vergi gelecek diyorlar.
4	00:44:28	Varlık vergisinin çıktığı haberi Enis Bey tarafından Halit Bey'e söylenir.
5	00:44:38	Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun konuşması: ...bu memleket tarafından gösterilen misafirperverlikten faydalanarak zengin oldukları halde, ona karşı bu nazik anda vazifelerini yapmaktan kaçacak kimseler hakkında bu kanun, bütün şiddetiyle tatbik edilecektir. Misafirperverliklerini bilsinler. Çatlak seslere göre biz göya bu vergiyi, biz azınlıkları ezmek için koymuşuz...bütün dünyanın bilmesi gereken biz Türküz. Türkçüvüz ve hergün biraz daha Türkçü olacağız.
6	00:45:25	Leon arkadaşına verginin itirazsız olduğu ifade eder.
7	00:45:35	Bir gayrimüslim Leon'a vergisini ödemeyenleri Aşkale'ye sürgüne göndereceklerini söyler.
8	00:46:31	Durmuş: İstanbul satılıyor haraç mezat.
9	00:46:46	Durmuş: Listeler el altından sızdırılıyor.
10	00:49:00	Mithat Bey:Yaşadığımız sıkıntının esas nedeni karaborsa ve bu esnafın çoğunluğu da gayrimüslim, iki avda apartman dikenler var.
11	00:50:15	Leon: Nora gayrimüslim listesinde görüntüyor Halit Bey, sağlık durumu hakkında hiçbir araştıma yapılmamış tabiki, tamamen keyfi.
		Halit Bey: Üstelik itiraz etmemizde hiçbir faydası yok.
		Leon:Birkaç kişi itiraz etmiş ama, listede görülen meblayı ödemekten başka çaremiz yok.
		Halit Bey:Bu parayı ödememiz kolay olmayacak..... elimizden epey bir şey çıkarmamız gerekecek.
12	01:15:12	Aşkaleye sürgün başlar
13	01:15:57	Çalışmanza karşılık devlet size hergün için 90 kuruş asgari amele ücreti bağlamıştır, bunun 65 kuruşu yemek karşılığı kesilecek,kalan 25 kuruşuysa verginize sayılacaktır.
14	01:20:52	Halit Bey'in dedesi Üsküp'den göç etmiş ve müslümanlığı sonradan kabul etmiştir, Halit Bey ve ailesi dönme statüsünde görüldüğü için Halit Bey'in daha önce tahakkuk ettirilip ödemiş olduğu 15.000'lik vergi gayrimüslimlerdeki hesaplama göre veniden yapıp 110.000 olarak tahakkuk ettirilmiştir.
15	01:31:32	Halit Bey'de vergisini ödeemediği için Aşkale'ye sürgüne gönderilir.
16	02:01:52	Aşkale çalışma kampına sürgün kararının kaldırılması haberi gelir.

Tablo 2. Katma Değer Şaban Filminin Mali Sosyolojik Sahne İçerikleri

Sahneler	Filmdeki Gösterim Yeri	Sahne İçeriği
1	00:24:30	Şaban bakkala sigara almaya girer. Bakka! Fiş fiş ister misin? Şaban: Poker mi oynayacağız? Bakka! Yani fatura ister misin? Şaban: İyi bir şey ise isterim. Bakka! KDV'li mi? Şaban: Develi mi, ne devesi? Bakka! Keseyim mi? Şaban: Yoo deve kesme külfetli olur, şimdilik bir horoz kes idare ederiz, ne iş bu ya, bir sigara alalım dedik kan gövdeyi götürüyor, nerden çıktı bu deve ya.
2	00:27:51	Şaban ve babası, babasının patronuna yemeğe giderler. Şaban: Yemekte, bir kuş sütti eksik. KDV bu eve pek uğramamış galiba.
3	00:29:33	Şaban yemeğe gittiği babasının patronun kızına ve arkadaşlarına şarkı söyler. Cici kızlar merhaba şaban çıktı meydana, Süslü beyler izleyin bu masalı dinleyin, Gördüm ki memlekette orta direk yan yatmış, Bir de KDV gelmiş hepten ayıyı yemiş, Senin uyanık baban çıkmazken ordan burdan, hıyar mı ki ödesin KDV, Boşluk bizonlu anan çanak konken oynarken verir mi Harun Bey'e KDV, Köprüde hissen varsa barajdan pay aldınsa seni hiç ırgalamaz KDV, Orta direk düşünsün ömür boyu stürünsün, umrunda mı senin KDV, Ey deve oğlu deve bir geçersen elim, selam tüm şalalene KDV, Boşverin aldırma, kafanızı vorma, tempo tutup zıplayın KDV.
4	00:31:06	Şabanın babasının patronunun kızı, Şaban'ı öper. Şaban: Bir daha öpeceksin Patronun Kızı: O nedenmiş? Şaban: Öptüğüde de vergi var KDV aman vergi kaçırma.
5	00:45:00	Şaban bir gazinoda seyircilere ve basın mensuplarına şarkı söyler: Ne dersem tekrarlarım. Kazığın alası K, Devenin ilk harfi D, Ver vergi ver V, Nerden çıktı KDV.
6	00:57:10	Şaban, bir gazino patronuyla gazinosunda şarkı söylemesi için anlaşır. 30 milyona anlaşma yapan Şaban KDV'yi de gazino patronunun ödemesini ister. Patron kabul
7	00:58:42	Şaban gazino patronuyla anlaşma sonrası basın mensuplarının sorularını yanıtlar. Basın mensubu: En kortuğunuz sev? Şaban: Zam zam zamanda zam zam.

5. Varlık Vergisi ve Katma Değer Vergisinin Mali Sosyolojik İncelemesi

Daha önce de ifade edildiği gibi sinema sanal bir gerçeklik oluşturabilmektedir. Bu sanal gerçekliğin oluşturduğu problemi ortadan kaldırmak için filmlerde konu edilen vergilerin mali sosyolojik incelemesi de ortaya konmalıdır. Böylece sinemadan mali sosyolojiye yansımalar tam olarak tespit edilebilecektir. Bu bağlamda Varlık Vergisi ve Katma Değer Vergisinin sosyal kaynaklarının, mükelleflerin rızasını belirleyen faktörlerin ve vergilemenin sosyal ve kültürel sonuçlarının neler olduğu çalışmanın bu kısmında oluşturulmuştur. Bu yöntemin izlenilmesi için mali olayların içinde yer aldığı karşılıklı sosyal ilişkiler mekanizması, tarihi ve mahalli bağlardan koparılmaksızın bir bütün olarak ele alınmalıdır. Böylece ilgili vergilerin toplum üzerinde oluşturduğu etkiler net bir şekilde saptanabilecektir.

5.1. Varlık Vergisinin Sosyal Kaynakları

Siyasi bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla perçinlenmesi gerektiği görüşünden hareketle Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik yapısı ve kurumları İzmir İktisat Kongresi kararları çerçevesinde oluşturulmaya başlanmış ve bu dönem içerisinde kısmi bir liberal yapı oluşturulmuştur. 1929 Büyük Buhranının etkileri, özel kesimin

istenilen ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmede yetersiz kalması ve Osmanlı Devletinden kalan borçların ödenmesinin getirdiği yük, ülkenin politika değiştirmesine neden olmuştur²⁹. Cumhuriyetin ilk yıllarında (1923-1929) sanayileşmeyi gerçekleştirme görevi özel sektöre devredilmişti. Ancak bu dönem boyunca özel sektörün istenilen başarıyı sağlayamaması ve diğer bazı nedenlerle 1929 yılından itibaren liberal iktisat politikalarından karma ekonomi uygulamalarına (devletçilik politikasına) geçilmeye başlanmıştır³⁰.

1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması, ülkede temel tüketim maddelerinde kıtlık yaşanması, dış ticarete yeni pazarlar oluşturulamaması, sanayi üretimine hacim kazandırılmaması ve özellikle sermaye birikimindeki yetersizlik, ülke ekonomisini sıkıntılı bir süreç içerisine sokmuştur. Sermaye birikimindeki yetersizlikler, mali kaynak arayışları, İkinci Dünya Savaşı'na katılmamış olmasına rağmen Türkiye'nin hazırlıklı olması gereği, kıtlık, karaborsacılık, vurgunculuk dönemin temel sorunlarını oluşturmuştur³¹. 1939 yılında patlak veren II. Dünya Savaşı'na Türkiye katılmamakla birlikte ordusunu her an savaşa hazır vaziyette tutmuştur. Böylece savunma harcamalarında artışlar yaşanmıştır. Savunma harcamaları daha çok emisyon aracılığıyla finanse edilmiş, yatırımların azalması ve erkek nüfusunun önemli bir bölümünün askere alınması, üretimin azalmasına neden olmuş, toplam arz toplam talebi karşılayamaz hale gelerek fiyatlar artmıştır³². Milli savunma masrafları 1939 yılında yaklaşık 163 milyon iken 1943 yılında yaklaşık 542 milyona ulaşmıştır³³.

Devlet masraflarında meydana gelen artışların normal gelirlerle karşılanamaması borç miktarının artmasına neden olmuştur. 1939 yılında 447 milyon lira olan borç toplamı 1943'te yaklaşık 1,2 milyar liraya yükselmiştir. Toptan eşya fiyatlarındaki gelişim incelendiğinde, 1940 yılında 123,3 endeks değerine sahip olan nebati gıda maddeleri ortalaması 1942 yılında 424,9'a, 1943'te 894,5'e yükselmiştir. Tedavüldeki para miktarı incelendiğinde ise 1942 yılında yaklaşık 766 milyon olan tedavüldeki para, 1943 yılında yaklaşık 844 milyona ulaşmıştır³⁴.

Varlık Vergisi 11.11.1942'de yürürlüğe girmiş ve 15.03.1944'de kaldırılmıştır. Resmi açıklamalarda Varlık Vergisi'nin çıkarılış amacı II. Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşullarında elde edilmiş spekülatif kazançları vergilendirmek ve piya-

²⁹ Özçelik, Özer – Tuncer, Güner, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1, 2007, s. 264.

³⁰ Vural, İstiklal Yaşar, “Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 20, 2008, s. 95.

³¹ Kovancılar, Birol – Kayalıdere, Gül, “Türkiye’de Varlık Vergisi Uygulamasının Sosyo-Politik ve Ekonomik Sonuçları”, **Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler** içinde, yazar A. Kemal Çelebi, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2012/418, 2012, s. 134-136.

³² Aktan, Coşkun Can – Dileyici, Dilek – Saraç, Özgür, **Vergi, Zulüm ve İsyân**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002, s.288.

³³ Ökte, Faik, **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951, s.23.

³⁴ Ökte, a.g.k., s.28.

sada tedavülde olan para miktarını azaltmak olarak öne sürülmektedir³⁵. Karborsa ve vurgunculuğa karşı mücadelede Varlık Vergisi'nin olumlu bir işleve sahip olacağı düşünülmüş ve temelde vergiyle piyasada bulunan 700 milyon liralık para arzının bir kısmının geri çekilmesi amaçlanmıştır³⁶.

Varlık Vergisi uygulamasının amaçları resmi ve gayri resmî amaçlar olarak sınıflandırılabilir. II. Dünya Savaşı'nın oluşturmuş olduğu olağanüstü haller Türkiye ekonomisinde spekülâtif kazançları artırmış ve karborsanın daha da artmasına neden olmuştur. Ayrıca tedavüldeki para miktarının fazlalığı fiyat kontrollerini olumsuz yönde etkilemekteydi. Oluşmuş olan bu spekülâtif kazançları vergilendirmek ve tedavüldeki para miktarını azaltmak Varlık Vergisi uygulamasının resmi amacı olarak belirtilebilir. Fakat Varlık Vergisi uygulamaya konulduğunda resmi amaçtan çok derin amaçların gerçekleştirilmek istendiği verginin uygulanmasında açıkça sergilenmiştir. Gayri resmi amaçlar, Türkleştirme Politikası ve Sermaye Transferi Harekâtı olmak üzere iki alt sınıfa ayrılabilir. Varlık Vergisi uygulaması ile özellikle İttihat ve Terakki döneminden buyana gelen Türkleştirme Politikaları yine ön plana çıkarılmıştır. Sermaye transferi harekâtı ile de hukuk yolu kullanılarak³⁷ Türk milli burjuvazi sınıfı oluşturulması amaçlanmıştır.

Akar (2006)³⁸, Eylül 1942'de Maliye bakanlığı defterdarlıklarına bir gizli genelge yollandığını, Türkiye'de yaşayan gayrimüslimlerin fişlenmeleri ile ilgili bir uygulama talimatı verildiğini, uygulamanın sadece gayrimüslimleri kapsamadığını, Türkiye'de servet kazancını, olağanüstü hal ve kazançlarını vergilendirmek üzere yapılacak olan bir uygulama öncesinde Müslümanların M, Gayrimüslimlerin G, Dönmelerin yani Sabetay Sevi mesihe inanan ve Selanikliler olarak bilinenlerin D, Ecnebilerin de E kodlarıyla fişlenecekleri bir gizli çalışma başlatıldığını belirtmiştir. Ayrıca bu araştırmanın en önemli araçlarının CHP'nin ilçe teşkilatları, bankalar tarafından hazırlanan imzasız yazılar, vergi daireleri ve son olarak da Milli Emniyet Teşkilatı bugünkü adıyla Milli İstihbarat Teşkilatı'nın araştırmaları ve sorgulamaları olduğunu tespit etmiştir. Bu sorgulamalar sonrasında hazırlanan dosyalar ve fişlemeler Maliye Bakanlığı defterdarlıkları tarafından dosyalanıp CHP'nin gizli oturumuna gönderilmiş ve bu oturumda dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu, milletvekillerine yakında gayrimüslimlere yönelik bir vergi uygulamaya başlayacakları konusunda bilgi vermiştir. Akar (2006)³⁹, bu gizli oturumun tanıklarından biri olan Faik Ahmet Ba-

³⁵ Aktar, Ayhan, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.140-141.

³⁶ Akar, Rıdvan, **Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları**, 5.Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, s.147.

³⁷ Oran, Baskın, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mülkiyet Politikaları ve Gayrimüslimler ve 1936 Beyannamesi", **Türkiye'de Azınlık Hakları Sorunu: Vatandaşlık ve Demokrasi Eksenli Bir Yaklaşım Sempozyumu**, 9-10 Aralık 2005, İstanbul: TESEV, 2006, s. 25-31.

³⁸ Akar, Rıdvan, "Tek Parti Dönemi: Varlık Vergisi'nin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasi Boyutları", **Türkiye'de Azınlık Hakları Sorunu: Vatandaşlık ve Demokrasi Eksenli Bir Yaklaşım Sempozyumu**, 9-10 Aralık 2005. İstanbul: TESEV, 2006, s. 31-36.

³⁹ Akar, **a.g.m.**, s. 31-36.

rutçu'nun anısını şu şekilde aktarmaktadır: Başbakan Şükrü Saraçoğlu Varlık Vergisi aracılığıyla ticareti Türklere vereceklerini, yani bugün daha geniş anlamda bir milli burjuvazinin yaratılacağı konusundaki başlangıcın Varlık Vergisi ile ortaya atılacağını ifade etmiştir.

5.2. Varlık Vergisinde Mükelleflerin Rızasını Belirleyen Faktörler

Varlık Vergisi'nde mükelleflerin rızasını belirleyen ana faktör, tahakkuk edilen verginin mükelleflerce ödenmesinin zorunlu kılınması ve buna itirazın olmamasıdır. Varlık Vergisi kanununun 11.maddesine göre “komisyon kararları nihai ve kati mahiyette olup bunlara karşı idari ve adli kaza mercilerinde dava açılmaz” ifadesi gereği komisyonun belirlediği vergi miktarı kesin olup, itiraz yolunun kapalı olmasıdır⁴⁰. Bir diğer faktör de vergilerini ödemeyenlerin çalışma kamplarına gönderileceği ve burada çalışarak vergilerini ödeyeceği kararıdır. Varlık Vergisi tahsilatının en ilginç boyutlarından biri şüphesiz 12 Ocak 1943 tarihinde yayımlanan yönetmelik ile “Çalışma Mükellefiyeti” esasları olmuş ve özellikle fevkalade mükellefler için “Aşkale'ye yollanma” tehdidi sürekli gündemde tutulmuştur⁴¹. Verginin yürürlükte kaldığı dönem içerisinde çalışma kamplarından biri olan Aşkale'ye 1.400 mükellef gönderilmiştir^{42,43}.

5.3. Varlık Vergisinin Sosyal ve Kültürel Sonuçları

Varlık vergisi uygulaması ile mükelleflerin ödeme gücü dikkate alınmayarak vergilemenin adalet ilkesi, mükelleflerin ödeyeceği verginin belirlenmesinde estimatorların sistemsiz hareket etmeleri, takdir komisyonlarının yapısındaki bozukluklar ve bu komisyonların keyfi uygulamaları vergilemenin kesinlik ilkesinin zedelenmesine neden olmuştur. Ayrıca Varlık Vergisi uygulamasında mükellefleri Müslüman, Gayrimüslim, Ecnebler ve Dönmeler sınıflarına ayırarak etnik bir uygulamaya geçekleştirilmesi ve takdir komisyonlarında adam kayırmacılığı yapılması ile yükümlülere hakkaniyetli davranılmamış ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının eşitliği adeta silinmiştir. Varlık Vergisi gerek vergileme tekniği gerekse vergileme ilkeleri açısından çok sayıda problem meydana getirmiş ve bu problemler çeşitli sosyal ve kültürel sonuçların oluşmasına neden olmuştur. Varlık Vergisinin sosyal ve kültürel sonuçları geçmişte tartışılmış ve günümüzde de tartışılmaya devam edilmektedir. Yapılan bu tartışmalar aşağıda ifade edilmiştir.

Dönemin İstanbul Defterdarı Faik Ökte, Varlık Vergisini devletin vakar ve haysiyetine vurulan bir darbe olarak görmüş ve başta dönemin Başbakanı olmak üzere

⁴⁰ Aktan vd., **a.g.k.**, s.304.

⁴¹ Aktar, Ayhan, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, 11.Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.196-197.

⁴² Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, 9. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s.85.

⁴³ Aşkale'ye gönderilen mükelleflerle ilgili ayrıntılı bilgi için Ümmügülüm Polat (2005), **Varlık Vergisi ve Basının Yaklaşımı**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

verginin uygulanmasında yer alan kendisi dâhil herkesin Yüce Divana gönderilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ökte (1951)⁴⁴ Varlık Vergisi'ni bir facia olarak nitelendirmiş ayrıca şoven milliyetçiliğinin ve ırkçılığın bir damgası olduğunu belirtmiştir. Aktar (2004)⁴⁵ Varlık Vergisi uygulamasının Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulanan Türkleştirme politikaları ile başlayan sürecin kırılma noktası olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Aktar (2012)⁴⁶, Varlık Vergisi kanununun Tek Parti Dönemi'nde birçok kez karşılaşılan azınlık karşıtı bir politika olduğunu belirtmiştir. Oran (2006)⁴⁷'a göre Varlık Vergisi uygulaması hukuki saldırıyla yapılan bir sermaye transferidir. Akar (2006)⁴⁸'a göre Varlık Vergisi uygulaması etnik ayrıma dayanan ve kimi tarihçelere göre ırkçı bir uygulamadır. Ayrıca Akar (2009)⁴⁹, bu döneme azınlık karşıtlığının damga vurduğunu ve gıdasını CHP'nin o yıllardaki ideolojik tercihlerinden aldığını, bu tercihlerin ekseninde "Türk milli kimliğinin oluş(turul)ması" amacı olduğunu belirtmiştir. Çetinoğlu (2009)⁵⁰'na göre Varlık Vergisi, İttihat ve Terakki Partisi'nin Anadolu'yu gayrimüslim unsurlardan arındırma politikasının Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen farklı bir yöntemidir ve bu amaca yönelik yasa uygulamasıyla sermaye transferi gerçekleştirilmiştir. Bu temel tartışmaların başını dönemin İstanbul Defterdarı Faik Ökte'nin 1951 yılında yayınladığı Varlık Vergisi Faciası eseri çekmekte olup tartışmalar da bu eser üzerinden hareketle geliştirilmiştir.

Bardakçı'ya (2011)⁵¹ göre dönemin İstanbul Defterdarı Faik Ökte, "Varlık Vergisi Faciası" eserini Demokrat Partinin iktidara gelmesi üzerine başına bir işler açılmasının önüne geçmek için kaleme almış ve tek parti dönemini eleştirmiştir. Kayra (2013)⁵², Faik Ökte'nin eserinin eski iktidarın kapsamlı şekilde eleştirisi ve suçlaması niteliğini taşıdığını ifade etmiştir. Dönemin Büyükkada CHP yöneticilerinden Ahmet Arif Meriç, Faik Ökte'nin Varlık Vergisi Faciası adlı eseriyle bu vergiyi eleştirmesini "alçakça" ve "vatana ihanet" olarak nitelendirmiş, Türklüğün iktisaden kalkınması, vatani müdafaa etmek için ordunun o günkü şartlara karşı ayakta durması için çıkarılan Varlık Vergisi'nin sırlarını bir hain gibi ortaya serdiğini ifade etmiştir⁵³. Dönemin Maliye Müfettişlerinden Cahit Kayra, "Savaş, Türkiye, Varlık Vergisi" çalışmasında İkinci Dünya savaşının getirdiği temel problemlerden dolayı sadece varlık vergisi uygulamasının yapılmadığını ayrıca kırsal kesimden toprak mahsulleri vergisi alındığını böylece sadece Gayrimüslimlere değil Müslümanlara da ağır vergi yükünün

⁴⁴ Ökte, a.g.k.

⁴⁵ Aktar, a.g.k.

⁴⁶ Aktar, 2012, a.g.k.

⁴⁷ Oran, a.g.m., s. 25-31.

⁴⁸ Akar, a.g.m., s. 31-36.

⁴⁹ Akar, a.g.k.

⁵⁰ Çetinoğlu, Ali Sait, **Varlık Vergisi 1942-1944 Ekonomik ve Kültürel Jenosid**, 1. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 2009.

⁵¹ Bardakçı, Murat, "Cahit Kayra ve Varlık Vergisi", **Habertürk**, 25 Şubat 2011: <http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/604626-cahit-kayra-ve-varlik-vergisi>, 2011.

⁵² Kayra, Cahit, **Savaş, Türkiye, Varlık Vergisi**, 4.Baskı, Tarihiçi Kitabevi, İstanbul, 2013.

⁵³ Akar, a.g.k., s.180.

bindirildiğini belirtmiştir⁵⁴. Cahit Kayra bu dönemde Müslüman mükelleflerin kişi başına 6.102 TL, gayrimüslimlerin ise 5.326 TL vergi ödediğini hesaplamıştır⁵⁵.

Oran (2011)⁵⁶, Cahit Kayra'nın istatistiksel hata yaptığını, Gayrimüslimlerdeki çok kalabalık iki mükellef alt grubunun Müslümanlarda karşılığı olmadığını, Başbakan Saracoğlu'nun emriyle Gayrimüslim grubundaki "Seyyar Satıcılar" ile "Hizmet Erbabı" alt grupların vergiye dâhil edildiğini ama bu iki alt grubun Müslümanlarda vergiden muaf tutulduğunu, bu iki grubun toplam mükellef sayısının 26.404 yani, İstanbul'daki 62.575 Varlık Vergisi mükellefinin tam yüzde 42'si olduğunu böylece Gayrimüslimlerin toplam vergisini bu kalabalık sayıya bölünce Gayrimüslimlerin ödediği kişi başına vergi Müslümanlarınkinden düşük çıktığını belirtmiştir. Oran (2011) ayrıca gerçek hesaplamayı, Fevkalade Mükellefler (Müslümanlar): 17.294.549 TL / 460 kişi = 37.596 TL. (Gayrimüslimler): 189.969.980 TL / 2563 kişi = 74.120 TL. Yani burada Gayrimüslimlerin Müslümanlara göre adam başı yüzde 197 daha fazla vergi ödediği, Beyannameli Mükellefler (M): 3.128.310 TL / 924 kişi = 3.385 TL. (G): 10.364.466 TL / 1259 kişi = 8.232 TL. Yani burada G'ler yüzde 243 daha fazla ödediği. Esnaf ve tüccar (M): 4.055.100 / 2589 kişi = 1.566; (G): 72.811.850 / 24.151 kişi = 3.014 TL. Yani burada G'ler yüzde 192 daha fazla ödediği yönünde yapmıştır. Bali (2012)⁵⁷, Cahit Kayra'nın eserinde özet olarak; Varlık Vergisi'nin dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda uygulanması zorunlu bir vergi olduğunu, iddia edilenine aksine verginin gayrimüslim mükelleflere ayrımcı ve haksız bir şekilde uygulanmadığını yazdığını, Cahit Kayra'nın Varlık Vergisi konusunda mevcut olan ve verginin haksız ve keyfi uygulamasını eleştiren onca telif ve yabancı bilimsel yayına rağmen eserinde gerçekleri çarpıttığını ifade etmiştir.

Aksanyar ve Biçer (2008)⁵⁸'e göre bu vergi etnik ya da dinî bir vergi değildir. Ancak uygulamada daha çok azınlıkları hedeflediği de bir gerçektir. Bunda azınlıkların ticaretle uğraşmalarından dolayı savaş döneminin koşullarından daha çok yararlanmaları etkili olmuştur. Bu verginin uygulamasında yapılan yolsuzluklar çok abartılmış, bununla Türk Devleti suçlanmak istenmiştir. Verginin uygulamasındaki haksızlık ve usulsüzlükleri azınlıklara baskı şeklinde abartanlar, aynı dönemde köylülere yönelik Toprak Mahsulleri Vergisindeki haksızlıkları, usulsüzlükleri görmezden gelmektedir. Kafaoglu (2005)⁵⁹ ise Varlık Vergisi tartışmaları ile azınlıklar için bir

⁵⁴ Uras, Güngör, "Cahit Kayra Rakam Verdi", **Milliyet**, 9 Ocak 2013: <http://ekonomi.milliyet.com.tr/cahit-kayra-rakam-verdi/ekonomi/ekonomiyazardetay/09.01.2013/1653030/default.htm>, 2013.

⁵⁵ Kayra, Cahit, **Savaş, Türkiye, Varlık Vergisi**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011, s.183.

⁵⁶ Oran, Baskın, "İkinci Varlık Vergisi Faciası", **Radikal**, 27 Mart 2011, http://www.radikal.com.tr/radikal2/ikinci_varlik_vergisi_faciasi-1044340, 2011.

⁵⁷ Bali, Rıfat N., **Varlık Vergisi Hatıralar-Tanıklıklar**, 1. Baskı, Libra Kitap, İstanbul, 2012.

⁵⁸ Aksanyar, Necati – Biçer, Murat, "II. Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergisinin Türk Basınında ve Kamu Oyunda Yansımaları", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 21, 2008, s. 379-398.

⁵⁹ Kafaoglu, A. Başer, **Varlık Vergisi Gerçeği**, 2. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.

zulüm edebiyatı oluşturulduğunu ve Anadolu insanının çektiği zorlukların göz ardı edildiğini belirtmiştir. Varlık Vergisi'nin savunucularından biri olan Şevket Süreyya Aydemir⁶⁰'e göre Varlık Vergisi olağanüstü bir vergi olup, bir arzu ya da kaprisin değil zaruret neticesidir. O dönemin yöneticilerinin suçlanamayacağını, azınlıklara yönelik uygulamaların esas itibarıyla doğru olduğunu, Türkler tarafından savaşlardan ve saldırılardan azınlıkların korunduğunu, Türklerin asırlarca dökülen kanlarına karşılık bir hesaplaşma olduğunu ve bu vergiye "Kan Vergisi" denmesinin yerinde olduğunu ifade etmiştir⁶¹.

Genel olarak Varlık Vergisi uygulamasının sonuçlarını Ökte (1951)⁶²'nin belirttiği şekilde aktarılabilir: Varlık Vergisi ile güdülen iktisadi amaçlar tahakkuk etmemiş, ileri sürülen fiyat politikası iflas etmiştir. Cebri satışlarla arz temini oluşturarak piyasada fiyat mekanizmasını düzenleyebilecek aşama gerçekleştirilememiştir. Yapılan satışlar karaborsayı beslemiştir. Varlık Vergisi II. Dünya Savaşı ile birlikte sarsılan ülke ekonomisini daha da derinden etkilemiştir. Bu dönemde kaybedilen en önemli döviz, vatandaşın devlete olan itimatının sarsılmış olmasıdır. Varlık Vergisi uygulaması, bilhassa 1929'dan sonra gerçekleştirilmeye çalışılan vergi reformu çalışmalarına bir mürekkep lekesi bırakmıştır. Ayrıca şu sorular kafalarda büyük soru işaretleri oluşturmuştur: Vergiyi tahakkuk ettirmek için neden yalnız on beş gün verildi? Mükelleflerin varlığı bilinmemekteydi öyleyse neden mükellefler mal beyanına davet edilmedi? Vergiye itirazlar neden kapalıydı? Vergi tahsilatının on beş gün, bir ayda yapılması isteniyordu ve bu durum imkânsız bir hal almaktaydı öyleyse neden tahsilat taksitlere ayrılmadı? Vergiyi ödemeyenler neden çalışma mükellefiyetine tutuldu ve çalışma kamplarına gönderildi?

Aktar (2012)⁶³'ün Beyoğlu-Şişli, Eminönü, Fatih, Kadıköy, Adalar Tapu Sicil Müdürlükleri arşivinden derlediği Varlık Vergisini ödemek için grupların yapmış olduğu gayrimenkul satışları bilgilerine göre toplamda 11.077.949 liralık gayrimenkul değerinin %95,3'lük kısmı Yahudiler, Ermeniler, Rumlar, Azınlık Şirketleri, Yabancılar ve Diğer Azınlıklardan oluşmaktadır. Ayrıca Varlık Vergilerini ödeyebilmek için mükelleflerin satmış olduğu gayrimenkullerin kimler tarafından satın alındığına dair bilgilere göre, satılan gayrimenkullerin %97,1'lik kısmı Müslüman Türkler, Müslüman Türk Şirketleri, KİT'ler, Milli Bankalar ve Milli Sigorta Şirketleri, İstanbul Belediyesi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından satın alınmıştır. Bu durum özellikle ticaretin merkezi olan İstanbul özelinde bir mülkiyet transferinin yaşanmış olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Varlık Vergisi uygulaması bir sermaye transferi niteliği taşımakta olup bu transfer vahim bir şekilde hukuk yolu kullanılarak yapılmıştır.

Varlık Vergisi tahakkuk ettirilen mükellef sayısı 114.368 olarak kayıtlara geçmiştir. Bu mükelleflerin 62.575'i İstanbul'da yer almıştır. Türkiye geneli toplamında yaklaşık 465 milyon liralık vergi tahakkuk ettirilmiş ve yaklaşık 314 milyon liralık

⁶⁰ Şevket Süreyya Aydemir, Varlık Vergisi'nde cetvel ve grupları hazırlayan Milli Koordinasyon Heyeti'ne bağlı İktisadi Büro'nun başkanı konumundadır (Akar, 2009: 180).

⁶¹ Akar, a.g.k., s.179-180.

⁶² Ökte, a.g.k., s.207-208.

⁶³ Aktar, a.g.k.

vergi tahsil edilmiştir. Tahsilat/tahakkuk oranı %74,3 olarak gerçekleşmiştir⁶⁴. Bu verginin uygulanması ile etnik mülkiyet değişimi yaşanmıştır. Gayrimüslimlerin ülkeye olan güveni azalmış ve göç hızlanmıştır. Verginin tasfiyesi sonrasında İstanbul piyasasında durgunluk yaşanmıştır. Vergileme tekniği açısından sakatlıklar barındıran ve hem Türkler hem azınlıklar olmak üzere tüm halkta psikolojik etkiler bırakan Varlık Vergisi uygulaması ekonomik anlamda sermayenin el değiştirmesine, sosyal olarak da azınlıkların nüfus yoğunluğunun yıllar itibariyle azalmasına neden olmuştur⁶⁵.

Varlık Vergisi uygulamasının yarattığı güvensizlik havası bireysel düzeyde göç kararını etkilemiştir. Azınlıklar açısından, başka bir ülkeye göç etmek gibi kişisel düzeyde son derece radikal bir kararın alınmasında en önemli etkenlerden biri olmuştur⁶⁶. 1935'ten 1945'e gelindiğinde Ortodoks, Protestan, Yahudi ve Diğer dinlere mensup gayrimüslim nüfusta azalma meydana gelmiştir. 1935 yılında 309.140 olan gayrimüslim nüfus 1945'te 292.373'e düşmüştür⁶⁷. Dönemin İstanbul Defterdarı Faik Ökte'nin de belirttiği gibi Varlık Vergisi uygulaması Türkiye maliye tarihine "Facia" olarak geçmiştir. Mali sosyoloji açısından Varlık Vergisi uygulaması toplum üzerinde derin yaralar oluşturmuştur. Vergi uygulamasının tamamen etnik kimliğe göre yapılması Müslüman ve Gayrimüslim kesim arasındaki toplumsal ilişkileri zedelemiştir.

5.4. Katma Değer Vergisinin Sosyal Kaynakları

Türkiye ekonomisi 1970'li yılların ikinci yarısında dış ödeme problemleri ile yeniden karşılaşmış ve bu durum enflasyonu tetiklemiştir. Ekonomik sıkıntılar toplumsal ve siyasal açıdan önemli etkiler oluşturmuştur. Bunun üzerine 24 Ocak 1980'de yeni ekonomi politikası kararları alınmıştır. Kepenek ve Yentürk (2001)⁶⁸'e göre 24 Ocak 1980 sonrasında uygulamaya konulan ekonomi politikasının belirleyici özelliği, ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde piyasanın kendi işleyişine göre oluşacak fiyatların tek yol gösterici olmalarıdır. Her mal ve hizmet için, arz ve talebe göre oluşacak fiyatlar, tüm ekonomik işlemlerde geçerli olmalıdır. Bu yöntemle oluşacak olan fiyatlar, tüketim, yatırım ve yeniden üretim kararlarını belirleyecek, üretici ve tüketiciler davranışlarını fiyatlara göre düzenleyecek ve en yararlı ya da kârlı buldukları girişimleri serbestçe yapacaklardır. Denge fiyatlarındaki sapmaları uzun dönemde piyasa kendisi düzeltecektir. Reel devalüasyonlar doğrultusunda işletilen bir kambiyo politikası; adım adım liberasyona yönelen bir ithalat rejimi; pahalı döviz, ucuz kredi ve vergi iadesi gibi teşvik ve sübvansiyonlarla desteklenen ihracatın bir ulusal öncelik haline getirilmesi; fiyat kontrollerinin ve temel malların çoğundaki sübvansiyonların kaldırılması ve iç talebin daraltılmasına yönelik makro politikalar 24 Ocak kararları

⁶⁴ Tekeli, Esat, "Varlık Vergisi'nin Tasfiyesi", *Ulus*, 16 Mart 1944, 1944'den aktaran Aktar, Ayhan, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

⁶⁵ Kovancılar, **a.g.m.**, s. 156.

⁶⁶ Aktar, **a.g.k.**, s.208.

⁶⁷ DİE, **1959 İstatistik Yıllığı**, DİE, Ankara, 1959'dan aktaran Aktar, Ayhan, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

⁶⁸ Kepenek, Yakup – Yentürk, Nurhan, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.

ile ekonomiye damgasını vuracak olan iktisat politikalarının yöneldiği temel unsurlar olmuştur⁶⁹.

Karlık (2010)⁷⁰'a göre, 24 Ocak Kararları ile Türkiye'de, ihracata dönük ekonomi modelini benimsemiş, karşılaştırmalı üstünlüklerini gözden geçirilmiş, tekstil, inşaat ve hafif sanayi, ihracatın lokomotif sektörleri olmuştur. Altın ve döviz üzerindeki polisiye önlemler kaldırılmış, para piyasalarının bütün araçları 24 Ocak sonrasında ekonomi içindeki yerini almış, borsa gelişmiş, enflasyon gerileme sürecine girmiştir. Bu olumlu gelişmelere karşılık büyüme yeterli seviyede olmamış, işsizlik artmış, devletin ekonomideki yeri küçültülememiş, sosyal dengesizlik büyümüş, gelir dağılımı bozulmuş, dış borçlar, bütçe dışı fon uygulaması yaygınlaşmış, vergi gelirleri ulusal gelir oranında artmamış, bütçe açıkları önce düşmüş, 1983'ten sonra hızla yükselmiş ve dolayısıyla kamu açıkları büyümeye başlamıştır. Enflasyon oranı 1984 yılında %50,3, 1985'de %43,2, 1986'da %29,6, 1987'de %32,0, 1988'de %68,3 ve 1989 yılında %69,6 olarak gerçekteleşmiştir⁷¹.

Bu dönemde ücretlerin parasal değeri sürekli artış göstermiş fakat gerçek ücretlerin gelişimi azalarak, 1976 yılından 1988 yılına gelindiğinde gerçek ücretler 1976 yılının %38,6'sı düzeyine kadar gerilemiştir⁷². İmalat sanayi verilerinden oluşan reel ücretlerin 1978-1979 ile 1988 arasında toptan fiyatlara göre %29, tüketici fiyatlarına göre %32 oranında gerilediği görülmektedir. Toptan fiyatlara göre belirtilen oran, işgücünün işverene reel maliyetinin, tüketici fiyatlarına göre belirtilen oran ise ücret gelirlerinin reel alım gücünün göstergesidir. Ayrıca bu dönem içerisinde ücret/katma değer oranının imalat sanayinin tümünde 37,2'den %15,4'e düştüğü görülmektedir⁷³.

24 Ocak kararlarının bölüşüm göstergelerini etkilemesi sektör paylarının da değişmesine neden olmuştur. En önemli değişim tarım sektöründe yaşanmıştır. Cari fiyatlarla %25,8 sabit fiyatlarla %24,8 olan 1980 yılı tarım sektörünün payı, 1985 yılında cari fiyatlarla %19,5'e sabit fiyatlarla %19,8'e gerilemiştir. Tarım sektörünün payı 1988 yılında ise cari fiyatlarla %17,3'e sabit fiyatlarla %18,9'a kadar gerilemiştir⁷⁴. Bölüşüm ilişkilerinin tarım sektörü aleyhine dönmesi, köyden kente göç hareketini daha da hızlandırmıştır. 1980-1985 döneminde 19.645.007 olan şehir nüfusu 26.865.757'ye yükselmiştir. 25.091.950 olan köy nüfusu 23.798.701'e düşmüştür. Bu dönem içerisinde köy nüfusunun toplam nüfustaki payı %9,12 oranında düşmüştür.

⁶⁹ Boratav, a.g.k., s.149.

⁷⁰ Karlık, S. Rıdvan, "Turgut Özal'ın Ekonomi Politikaları Kapsamında Krizlere Karşı Uygulamaya Koyduğu Ekonomi Politikaları", **Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi I Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim 15-16 Nisan 2010**, Malatya: İnönü Üniversitesi, 2010, s. 902-939.

⁷¹ Karabulut, Kerem, "Özal Dönemi Türkiye'nin Ekonomi Politikası", **Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi I Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim 15-16 Nisan 2010**. Malatya: İnönü Üniversitesi, 2010, s. 991.

⁷² Kepenek ve Yentürk, a.g.k., s.210-429.

⁷³ Boratav, a.g.k., s.164-165.

⁷⁴ Kepenek ve Yentürk, a.g.k.

1980-1985 arası köy ve şehir nüfusu değişimi 1927-2000 dönemi içerisinde yaşanan en kapsamlı nüfus hareketi olmuştur⁷⁵.

Özetle 24 Ocak kararlarının temelini piyasa ekonomisine yönelik politikalar oluşturmuştur. Ülkenin hızlı bir şekilde ihracata dönük adımlar atması benimsenmiş ve bu doğrultuda döviz ve altın üzerindeki fiyat baskısı kaldırılmıştır. İhracat değerlerini artırmak ve uluslararası piyasalarda rekabet gücünü yükseltmek için sanayi ve hizmetler sektörünün geliştirilmesine önem verilmiştir. Devletin ekonomik alandaki faaliyetlerinin azaltılmasına yönelik eğilimler olmasına rağmen devletin ekonomideki yeri küçültülememiştir. Sosyal dengesizliğin ve gelir dağılımı eşitsizliğinin artması, bütçe dışı fon uygulamalarının yaygınlaşması bütçe açıklarında artış meydana getirmiştir. 1980 yılında öngörülen bütçe açığı 50 milyar TL iken yaklaşık 159 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 1985 yılında öngörülen bütçe açığı 500 milyar TL iken gerçekleşen 518 milyar ve 1988 yılında öngörülen bütçe açığı yaklaşık 2,4 trilyon TL iken gerçekleşen açık yaklaşık 3,7 trilyon TL olmuştur⁷⁶. 24 Ocak kararları sonrasında bütçe açıklarında gelişme yeni kaynak arayışlarını hızlandırmıştır. Bu arayışlara en etkili çözüm, uzun zamandır Türkiye'nin gündeminde olan fakat çeşitli sebeplerden dolayı yasalaştırılamayan Katma Değer Vergisi olmuştur.

Türkiye'de ilk Katma Değer Vergisi çalışmaları 1967 yılına kadar dayanmaktadır. 1980'e kadar Katma Değer Vergisi hemen hemen her yıl gündeme gelmiş ve özellikle işletme vergisinin yerine getirilmesi planlanmış, yapılan tasarılar rağmen kararlar sürekli ertelenmiştir. 24 Ocak kararları sonrasında Katma Değer Vergisi tartışmaları giderek alevlenmiş fakat kamuoyunda yine bir erteleme beklentisi oluşmuştur. Bunun yanında sanayi kesimi tarafından ise Katma Değer Vergisine özellikle istihsal vergisinin yerine getirilmesi kapsamında destek gelmeye başlamıştır⁷⁷. İstihsal vergisi, işletme vergisi ve spor toto vergilerinin kaldırılıp yerine Katma Değer Vergisi getirilmesi durumunda bütçeye 63 milyar liralık katkı yapabileceği ilgili dönemde hesaplanmıştır⁷⁸. Bu dönemde meydana gelen siyasi çekişmeler mecliste komisyonların toplanmasını engellemiştir. Başka tasarılar olduğu gibi Katma Değer Vergisi yasa tasarısı görüşmesinde de komisyonlar toplanamamıştır. Darbe sonrasında geçmişte de ele alındığı gibi vergi sisteminin karmaşıklığı üzerine görüşler yoğunlaşmış ve vergi reformunun gerçekleştirilmesi yönünde eğilimler artmıştır. Milli Güvenlik Konseyi tarafından Kasım 1980'de Katma Değer Vergisi kanunu tasarısı çalışmaları hızlandırılmış ve yasanın aşamalı olarak yürürlüğe konulacağı ve işletme ve istihsal vergilerinin kaldırılacağı belirtilmiştir⁷⁹. 1982 yılında Katma Değer Vergisine geçiş kararlaştırılmış ve bu vergiye geçildiğinde vergi oranının %10 olacağı, imalat, toptancı, yarı

⁷⁵ TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr>, (17.07. 2013), 2013.

⁷⁶ BUMKO, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, <http://www.bumko.gov.tr>, (05.09.2013), 2013.

⁷⁷ Milliyet Gazetesi, 05.03.1980

⁷⁸ Orçun, Mukaddes, "Katma Değer Vergisi İle 132 Milyar Lira Hasılat Bekleniyor", **Milliyet Gazetesi İktisat ve Ticaret**, 5 Mart 1980, 1980, s. 9.

⁷⁹ Milliyet Gazetesi, 23.11.1980.

toptancı ve perakendeci aşamalarında yayılarak yapılacağı belirtilmiştir⁸⁰. Yapılması gereken düzenlemelerin gecikmesi Danışma Meclisi'nin Mali İşler Alt Komisyonunda incelemelerin devam ediyor olması Katma Değer Vergisi uygulamasının 1984 yılı başına ertelenmesine neden olmuştur. Nihayet Şubat 1984'de dönemin Maliye Bakanı Vural Arıkan, Katma Değer Vergisinin çıkarılması için tasarı çalışmalarının hızlandırıldığını belirtmiş ve bu vergi ile devletin bütçe gelirlerinin artırılması ve gelir vergisi kaçırılmasının önlenmesinin hedef alındığını açıklamıştır⁸¹. Haziran 1984'te Katma Değer Vergisi yasa tasarısı Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilerek TBMM'ne sunulmuştur. 25.10.1984 tarih ve 3065 Sayılı Kanun ile 01.01.1985 tarihinde yürürlüğe giren Katma Değer Vergisi (KDV) ile Dâhilde Alınan İstihsal Vergisi, İthalden Alınan İstihsal Vergisi, Nakliyat Vergisi, PTT Hizmetleri Vergisi, İlan ve Reklam Hizmetleri Vergisi, İşletme Vergisi, Spor Toto Vergisi ve Şeker İstihlak Vergisi yürürlükten kaldırılarak harcamalar üzerinden alınan vergiler tek bir çatı altında KDV olarak düzenlenmiştir.

KDV uygulama nedenleri, KDV'nin çekiciliğinin yanı sıra mevcut gider vergilerinin iticiliği, toplu muamele vergilerinin uygulanması, üretimin vergilendirilmesinin firmalar ve sanayiler üzerinde baskı yaratması, belli üretim aşamalarında yüksek oranda vergileme neticesinde vergi kaçakçılığının cazip hale gelmesi, mevcut gider vergileri sisteminin ekonomide genel talep düzeyinin vergi yoluyla kontrolünü engellemesi, madde bazında vergilemenin tanımlarda yarattığı belirsizlikler, işletme vergisi uygulamasının başarısızlığı, KDV'nin pek çok vergi yasası yerine geçerek anlaşılmasının ve uygulanmasının kolay olması⁸², vergi sistemindeki karışıklığı giderme ihtiyacı, kamu gelirlerini artırmak ve vergi geliri kayıplarını azaltmak olarak sıralanabilir.

5.5. Katma Değer Vergisinde Mükelleflerin Rızasını Belirleyen Faktörler

Katma Değer Vergisi kanunu ile Dâhilde Alınan İstihsal Vergisi, İthalden Alınan İstihsal Vergisi, Nakliyat Vergisi, PTT Hizmetleri Vergisi, İlan ve Reklam Hizmetleri Vergisi, İşletme Vergisi, Spor Toto Vergisi ve Şeker İstihlak Vergisi yürürlükten kaldırılarak harcamalar üzerinden alınan vergiler tek bir çatı altında toplanmıştır. Dönemin sanayicileri, sıralanan vergilerin kaldırılarak vergi sisteminde karmaşıklığın kısmen de olsa giderildiği için KDV uygulamasına olumlu bakmışlar ve bu vergiye razı olmuşlardır. Ayrıca 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu ile ihracat istisnasının getirilmiş olması sanayicilerin ve ihracatçıların vergiye karşı olan rızasını olumlu yönde etkilemiştir. Katma Değer Vergisi her aşamada ve o aşamada oluşan katma değer üzerinden alınmakta ve mal veya hizmetin fiyatına satıcı tarafından eklenerek alıcılara sunulmaktadır. KDV'nin mal veya hizmetin fiyatı içerisinde yer alması ve mükellefinin nihai tüketiciler olması mükelleflerin rızasını belirleyen diğer faktör olmuştur.

⁸⁰ Milliyet Gazetesi, 29.11.1980.

⁸¹ Milliyet Gazetesi, 04.02.1984.

⁸² Saygılıoğlu, Nevzat, "Katma Değer Vergisi'nin Gereği, Koşulları ve Çerçevesi", **Milliyet Gazetesi**, 5 Nisan 1984, 1984.

5.6. Katma Değer Vergisinin Sosyal ve Kültürel Sonuçları

Katma Değer Vergisi'nin 01.01.1985 tarihinde uygulanmaya başlanması sonrasında özellikle esnaflar arasında verginin nasıl uygulanacağına dair karmaşa yaşanmış ve bu karmaşayı gidermek ve uygulamaları denetlemek adına maliye denetimleri gerçekleştirilmiştir⁸³.

İTO tarafından fiyat artışlarının %8,2 olduğu açıklanmış ve dönemin Maliye Bakanı Ahmet Kurtcebe Alptemoçin "KDV uygulamasının bunda etkili olduğunu kabul etmek lazım. Bu artış miktarı, geçiş döneminin göstergesidir. Önümüzdeki aylarda bu rakam düşer. 1985'te enflasyonun yüzde 25 olacağını ifade etmiştim. Şu anda hesaplamalarımız aynı istikamette" açıklaması ile bu artışın KDV'den kaynaklandığını kabul etmiştir⁸⁴. Fakat 1985 yılı enflasyon hedefi %25 iken gerçekleşen enflasyon %43,2 olmuştur. Fiyatlarda yaşanan artışlar özellikle orta ve düşük gelirli kesim tarafından tepkilerle karşılanmıştır. Bu dönemde "Herkesin hastalığı pahalılık", "Fatura istemiyorum yeter ki KDV almasınlar", "Her gün yeni bir fiyat görüyoruz", "KDV vatandaşa yansıyor", "Günden güne her şey pahalaniyor", "Orta direğin belini kırdılar" gibi tepkiler vatandaşlar tarafından dile getirilmiştir⁸⁵. KDV'nin uyum sürecinde çeşitli problemler yaşanmış hatta trajikomik olaylar gerçekleşmiştir. Bu olaylardan biri, müşterisinden KDV talep eden nalbur feci şekilde dayak yemiş ve nalbur bir daha müşterilerinden KDV istemeyeceğini ve vergileri kendi cebinden ödeyeceğini ifade etmiştir⁸⁶. KDV uygulaması, bu vergiyi ödemeyi istemeyen mükelleflerin faturasız işlemler gerçekleştirmesini artırmıştır. Ayrıca KDV uygulaması ile oluşturulan ihracat teşviki bu dönemde hayali ihracat ve naylon fatura düzenlemelerini artırmış ve hızla zenginleşen bir kesimin oluşmasına neden olmuş, köşeyi dönme ve orta direk gibi kavramlar kamuoyunun sürekli gündeminde yer almıştır.

6. Sonuç

Maliye ve sosyoloji bilim dallarının disiplinler arası ilişki ile oluşturduğu mali sosyoloji, mali olayların sosyolojik yönlerinin ele alınmasını sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı, sinemadan mali sosyoloji olan yansımalar tespit edilerek mali sosyolojik bir inceleme yapmaktır. Sinemadan etki oluşturmanın nedeni sinemanın, toplumsal gerçekliği sanala taşıyan bir vasıta görevi üstlenmesidir. Bu çalışma ile disiplinler arası bir sosyal bilim dalı olan mali sosyoloji ve sinema sanatı arasında toplum hayatında ve toplumsal ilişkilerde dönüm noktası oluşturan fenomenler incelenmiştir. Mali sosyolojinin günümüz değerlendirmelerinin vergi üzerine yapılmasından hareketle Türk sinema arşivinde mali sosyolojiye konu olan filmler taranmış ve Salkım Hanımın Taneleri ile Katma Değer Şaban filmleri saptanmıştır. Bu filmlerde sırasıyla Varlık Vergisi ve Katma Değer Vergisi konu edilmiştir. Sinema ve mali sosyoloji ilişkisi kurma çabası ile filmlerde konu edilen vergilerin mali sosyolojik değerlendirme aşamalarına

⁸³ Milliyet Gazetesi, 16.01.1985.

⁸⁴ Milliyet Gazetesi, 08.02.1985.

⁸⁵ Milliyet Gazetesi, 08.02.1985.

⁸⁶ Milliyet Gazetesi, 15.03.1985.

uygun olan sahne içerikleri tespit edilmiştir. Sinemanın oluşturduğu sanal gerçeklik ile meydana gelebilecek aksaklıkları ortadan kaldırmak için filmlere konu olan Varlık Vergisi ile Katma Değer Vergisinin sosyal kaynaklarının, mükelleflerin rızasını belirleyen faktörlerin ve sosyal ve kültürel sonuçlarının değerlendirilmesi yapılmıştır. Böylece ilgili vergiler, tarihi ve mahalli bağlardan koparılmaksızın bir bütün olarak ele alınmıştır. Genel olarak Varlık Vergisi ve Katma Değer Vergisinin mali sosyolojik sonuçları aşağıda belirtilmiştir.

Varlık vergisi, itiraz hakkı olmayan, vergisini ödemeyenlerin çalışma kamp- larında yükümlüğü tabi tutulduğu, ırk ve din ayrımına dayanan, Türk burjuvazisinin yaratılması için azınlıkların ezildiği, hukuk yolu kullanılarak sermaye transferinin yapıldığı, etnik mülkiyet transferine de yol açan bir vergi olup Türkiye maliye tarihine kara bir leke olarak geçmiştir. Varlık vergisinde vergilemenin adalet ve kesinlik ilkele- rini yerine getirilmemesi ile gayrimüslim vatandaşların ülkelerine olan bağlılığının ve güveninin zedelenmesi, eşit vatandaş oldukları kanısının yıkılması, toplum içerisinde önemli bir kutuplaşma oluşması ve yoğun bir dış göçün meydana gelmesi şeklinde özetlenebilecek mali sosyolojik sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

24 Ocak 1980 Kararları sonrasında tam olarak istenen başarı elde edileme- miştir. Bu dönem içerisinde bölüşüm ilişkilerinin özellikle tarım sektörü aleyhine bozulmuş, sosyal dengesizliğin ve gelir dağılımı eşitsizliği giderek artmış, devletin ekonomideki yeri küçültülememiş, dış borçlar artmış, bütçe dışı fon uygulaması yay- gınlaşmış, vergi gelirleri istenen düzeyde artırılmamış, bütçe açıkları 1983'ten sonra hızla yükselmiş ve dolayısıyla kamu açıkları büyümeye başlamıştır. Bu durum yeni kaynak arayışlarını hızlandırmış ve bu kaynak arayışı Katma Değer Vergisi ile gide- rilmeye çalışılmıştır. Uygulamaya konulan Katma Değer Vergisi şu mali sosyolojik sonuçlara neden olmuştur: Katma Değer Vergisi özellikle fiyatlarda yüksek artışların meydana getirmiştir. Fiyatlarda yaşanan artışlar orta ve düşük gelirli kesimi daha da olumsuz yönde etkilemiş ve bu durum toplumda çeşitli tepkilerin oluşmasına neden olmuştur. KDV'nin uyum sürecinde bazı problemler yaşanmış ve mükelleflerin vergi uygulaması açısından kafa karışıklığı yaşamasına neden olmuştur. KDV uygulaması, bu vergiyi ödemek istemeyen mükelleflerin faturasız işlemler gerçekleştirmesini artırmış, KDV uygulaması ile oluşturulan ihracat teşviki bu dönemde hayali ihracat ve naylon fatura düzenlemelerini artırarak hızla zenginleşen bir kesimin oluşmasına neden olmuş, köşeyi dönme ve orta direk gibi olguları gündeme oturtmuştur.

Kaynakça

- AKAR, Rıdvan, “Tek Parti Dönemi: Varlık Vergisi’nin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasi Boyutları”, **Türkiye’de Azınlık Hakları Sorunu: Vatandaşlık ve Demokrasi Eksenli Bir Yaklaşım Sempozyumu**, 9-10 Aralık 2005. İstanbul: TESEV, 2006, s. 31-36.
- AKAR, Rıdvan, **Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları**, 5.Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.
- AKSANYAR, Necati – Biçer, Murat, “II. Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergisi’nin Türk Basınında ve Kamu Oyunda Yansımaları”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 21, 2008, s. 379-398.
- AKTAN, Coşkun Can – Dileyici, Dilek – Saraç, Özgür, **Vergi, Zulüm ve İsyân**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002.
- AKTAR, Ayhan, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- AKTAR, Ayhan, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, 11.Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- ANDİC, Fuat M. – Andic, Suphan, “An Exploration into Fiscal Sociology: Ibn Haldun, Schumpeter, and Public Choice”, **FinanzArchiv / Public Finance Analysis**, 43, no. 3, 1985, s.454-469.
- BACKHAUS, Jürgen G., “Fiscal Sociology: What For?”, **Handbook of Public Finance** içinde, düzenleyen Jürgen G. Backhaus - Richard E. Wagner, Maastrecht, Netherlands: Norwell: Kluwer Academic Publishers, 2004, s. 521-541.
- BACKHAUS, Jürgen G., “Joseph A. Schumpeter’s Contributions in the Area of Fiscal Sociology: A First Approximation”, **J Evol Econ**, No: 14, 2004, s.143-151.
- BALİ, Rıfat N., **Varlık Vergisi Hatıralar-Tanıklıklar**, 1. Baskı, Libra Kitap, İstanbul, 2012.
- BARDAKÇI, Murat, “Cahit Kayra ve Varlık Vergisi”, **Habertürk**, 25 Şubat 2011: <http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/604626-cahit-kayra-ve-varlik-vergisi>, 2011.
- BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, 9. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.
- BOURDIEU, Pierre, **Leçon sur la leçon**, Les Editions de Minuit, Paris, 1982.
- BUMKO, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, <http://www.bumko.gov.tr>, (05.09.2013), 2013.
- BÜLBÜL, Duran – Orkunoğlu, Işıl Fulya, “Türkiye’de Otomotiv Piyasasındaki Özel Tüketim Vergisi İndirimlerinin Maliye Sosyolojisi Açısından Analizi” **Sosyoekonomi**, 2, no. 10, 2009, s.95-108.
- CAMPBELL, John L., “The State and Fiscal Sociology”, **Annu.Rev.Sociol.**, No:19, 1993, s. 163-185.

-
- CAMPBELL, John L., “Fiscal Sociology”, **International Encyclopedia of Economic Sociology**, New York, Routledge, 2006, s. 286-289.
- ÇELEBİ, A. Kemal, “Mali Olaylara Sosyolojik Yaklaşımın Önemi”, **Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler** içinde, yazar A.Kemal Çelebi, 1-14, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2012/418, Ankara, 2012.
- ÇETİNOĞLU, Ali Sait, **Varlık Vergisi 1942-1944 Ekonomik ve Kültürel Jenosid**, 1. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 2009.
- DİE, **1959 İstatistik Yıllığı**, DİE, Ankara, 1959.
- DİKEN, Bülent – Laustsen, Carsten B., **Filmlerle Sosyoloji**, 2. Baskı, Metis Yayınları Çev: Sona Ertekin, İstanbul, 2011.
- KABADAYI, Lale, **Film Eleştirisi Kurumsal Çerçeve ve Sinemamızdan Örnek Çözümlenmeler**, 1. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013.
- KAFAOĞLU, A. Başer, **Varlık Vergisi Gerçeği**, 2. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.
- KARABULUT, Kerem, “Özal Dönemi Türkiye’nin Ekonomi Politikası”, **Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi I Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim 15-16 Nisan 2010**. Malatya: İnönü Üniversitesi, 2010, s. 978-1008.
- KARLUK, S. Rıdvan, “Turgut Özal’ın Ekonomi Politikaları Kapsamında Krizlere Karşı Uygulamaya Koyduğu Ekonomi Politikaları”, **Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi I Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim 15-16 Nisan 2010**, Malatya: İnönü Üniversitesi, 2010, s. 902-939.
- Katma Değer Şaban, Yöneten Kartal Tibet, Prodüktör Uğur Film, 1985.
- KAYRA, Cahit, **Savaş, Türkiye, Varlık Vergisi**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011.
- KAYRA, Cahit, **Savaş, Türkiye, Varlık Vergisi**, 4.Baskı, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2013.
- KEPENEK, Yakup – Yentürk, Nurhan, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.
- KOVANCILAR, Birol – Kayalıdere, Gül, “Türkiye’de Varlık Vergisi Uygulamasının Sosyo-Politik ve Ekonomik Sonuçları”, **Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler** içinde, yazar A. Kemal Çelebi, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2012/418, 2012, s. 133-158.
- KURTKAN, Amiran, **Metodolojik Bir Deneme Olarak Mali Sosyoloji**, İstanbul Üniversitesi Yayınları Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1968.
- MARTIN, Isaac William – Mehrotra, Ajay K. – Prasad, Monica, “The Thunder of History: The Origins and Development of the New Fiscal Sociology”, **The New Fiscal Sociology Taxation In Comparative and Historical Perspective** içinde, yazar Isaac William Martin, Ajay K. Mehrotra ve Monica Prasad, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 1-27.
- McLURE, Michael, **Fiscal Sociology**, Discussion Paper 03.16: The University of Western Australia, 2003.
- Milliyet Gazetesi, *Milliyet Gazetesi Arşivi*, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/>, 2013.

- MORIN, Edgar, **The Cinema or the Imaginary Man**, Minnesota Press, Minneapolis, 2005.
- ORAN, Baskın, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Mülkiyet Politikaları ve Gayrimüslimler ve 1936 Beyannamesi”, **Türkiye’de Azınlık Hakları Sorunu: Vatandaşlık ve Demokrasi Eksenli Bir Yaklaşım Sempozyumu**, 9-10 Aralık 2005, İstanbul: TESEV, 2006, s. 25-31.
- ORAN, Baskın, “İkinci Varlık Vergisi Faciası”, **Radikal**, 27 Mart 2011, http://www.radikal.com.tr/radikal2/ikinci_varlik_vergisi_faciasi-1044340, 2011.
- ORÇUN, Mukaddes, “Katma Değer Vergisi İle 132 Milyar Lira Hasılat Bekleniyor”, **Milliyet Gazetesi İktisat ve Ticaret**, 5 Mart 1980, 1980, s. 9.
- ÖKTE, Faik, **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951.
- ÖZÇELİK, Özer – Tuncer, Güner, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1, 2007, s. 253-266.
- POLAT, Ümmügülsüm, **Varlık Vergisi ve Basının Yaklaşımı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- PUR, Hüseyin Perviz, “Türkiye’nin Mali Sosyolojisi”, **Dünya Gazetesi**, 12 Eylül 2003, 2003.
- Resmi Gazete, “25.10.1984 Tarihli ve 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu”, **Resmi Gazete**, 2 Kasım 1984, 1984.
- Salkım Hanımın Taneleri, Yöneten Tomris Giritlioğlu. Prodüktör Avşar Film, 1999.
- SAYGILIOĞLU, Nevzat, “Katma Değer Vergisi’nin Gereği, Koşulları ve Çerçevesi”, **Milliyet Gazetesi**, 5 Nisan 1984, 1984.
- SERT, Mesut, “Maliye’ye Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Mali Sosyoloji: Öncüler”, **Ekonomik Yaklaşım**, no. 81, 2011, s.1-16.
- SUNAL, Kemal, **TV ve Sinemada Kemal Sunal Güldürüsü**, Om Yayınevi, İstanbul, 2001.
- ŞAVRAN, Temmuz Gönç, “Toplum, Bilim ve Yöntem”, **Sosyolojiye Giriş** içinde, düzenleyen Nadir Suğur, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web Ofset, 2012, s. 2-31.
- TEKELİ, Esat, “Varlık Vergisi’nin Tasfiyesi”, **Ulus**, 16 Mart 1944, 1944.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr>, (17.07. 2013), 2013.
- URAS, Güngör, “Cahit Kayra Rakam Verdi”, **Milliyet**, 9 Ocak 2013: <http://ekonomi.milliyet.com.tr/cahit-kayra-rakam-verdi/ekonomi/ekonomiyazardey/09.01.2013/1653030/default.htm>, 2013.
- VURAL, İstiklal Yaşar, “Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 20, 2008, s. 77-114.
- YILMAZ, Ertan, **Amerikan Sinemasında Savaş ve Vietnam Filmleri**, 1. Baskı, Leya Yayıncılık, İstanbul, 1997.